

Nyt fra Sprognævnet

1995/4 · december

Om ordet *neger*

Af Jørgen Schack

Ordet *neger* blev i sensommeren og det tidlige efterår 1995 genstand for en omfattende debat i dagspressen. Anledningen var at daværende politidirektør i København, Poul Eefsen, i et svar på en henvendelse fra Dokumentations- og rådgivningscentret om racediskrimination (DRC) havde forsvaret at Københavns Politi i en konkret sag havde brugt ordet *neger* om en person af afrikansk oprindelse. I henvendelsen til politidirektøren havde DRC anbefalet at man brugte ordet *sort* i stedet for *neger*, der ifølge DRC af personer af afrikansk oprindelse betragtes som stærkt nedladende og negativt.

Politidirektørens svar til DRC gav anledning til et spørgsmål til justitsministeren fra et folketingsmedlem. Til brug for besvarelsen af dette spørgsmål indhentede Justitsministeriet en udtalelse fra politidirektøren. I udtalelsen bemærker politidirektøren bl.a. at ordet *neger* efter hans bedste overbevisning er den eneste korrekte danske betegnelse for personer med afrikansk baggrund og henviser her til Nudansk Ordbog, hvori *neger* defineres som 'menneske af sort el. mørkebrun hudfarve'. Politidirektøren nævner videre at han er bekendt med at ordet *negro* i amerikansk sprogbrug betragtes som nedsættende, og at man dér i stedet anvender betegnelsen *Afro-American*. Efter politidirektørens mening kan der dog ikke rejses kritik mod at politiet har anvendt ordet *neger*, idet der ham bekendt ikke i dansk sprogbrug eksisterer en omskrivning af

ordet *neger* der svarer til det amerikanske *Afro-American* . Politidirektøren konkluderer herefter:

Såfremt udtrykket, hvad jeg forstår, findes krænkende, bør det erstattes med en anerkendt og officiel dansk betegnelse. I modsat fald må også personer med afrikansk baggrund anerkende, at et sort eller mørkebrunt menneske på dansk – i modsætning til eksempelvis amerikansk – betegnes som *neger* .

Belastede ord

Meningsudvekslingen mellem Poul Eefsen og DRC samt Justitsministeriet illustrerer på udmærket vis et velkendt fænomen, nemlig det forhold at et bestemt ord eller en bestemt ordforbindelse på et tidspunkt af mange sprogbrugere opfattes som så belastet (krænkende, stødende e.l.) at det må erstattes af noget nyt og mere acceptabelt. En sådan ændring af en bestemt sprogbrug er naturligvis ikke noget der sker fra dag til dag. Den sker gradvis, og der vil i en periode, som det er tilfældet i den aktuelle debat om ordet *neger* , som regel være en del der mener at den gamle sprogbrug er god nok. At en del slet ikke eller kun modstræbende accepterer overgangen fra et bestemt ord til et andet, skyldes formentlig først og fremmest at det ord der er i søgelyset, af de pågældende overhovedet ikke opfattes som nedsættende. En yderligere forklaring på modviljen mod sådanne sproglige nydannelser kan sikkert findes i en mere generel skepsis over for ændringer i den etablerede sprogbrug, en skepsis som de

færreste af os vel kan sige sig helt fri for.

Af eksempler der er beslægtede med spørgsmålet om *neger* eller *sort* , kan nævnes udviklingen fra *fremmedarbejder* over *gæstearbejder* til *indvandrere* og fra *muhamedaner* til *muslim* . Også i disse tilfælde er de nye betegnelser blevet mødt med en vis skepsis af en del sprogbrugere, men *indvandrere* og *muslim* har i dag ikke desto mindre nærmest fortrængt de ældre betegnelser.

Negro, black eller African American?

I bidragene til debatten om *neger* henvises der ofte til de sproglige forhold i USA, og der kan derfor være grund til at se på hvordan sprogbrugen har udviklet sig dér.

Sprogforskeren Geneva Smitherman gør i en artikel i tidsskriftet *American Speech* (Vol. 66, No. 2, Summer 1991, s. 115-132) rede for hvilke betegnelser der har været brugt om sorte amerikanere fra 1619, da de første slaver fra Afrika ankom til Jamestown i Virginia, til omkring 1990. Af artiklen fremgår det at det amerikanske modsvar til det danske *neger* , nemlig *negro* , har været den dominerende betegnelse blandt såvel sorte som hvide amerikanere i perioden ca. 1920-1965. Brugen af ordet *negro* i betydningen 'sort menneske' stammer fra portugisiske slavehandlere (ordet betyder 'sort' på portugisisk), og det blev i slaveriets første tid af hvide amerikanere brugt som betegnelse for sorte hvis status som enten fri eller slave var ukendt eller uden betydning. I øvrige sammenhænge brugte de hvide amerikanere som regel *free* (fri) eller *slave* . Den betegnelse de sorte amerikanere

brugte om sig selv indtil omkring 1800, var normalt *African* (afrikaner). Efterhånden som de sorte amerikaneres tilknytning til Afrika blev svækket, afløstes *African* af *coloured* (farvet), som blev den dominerende betegnelse i det 19. århundrede.

I begyndelsen af dette århundrede fik *negro* en renæssance, idet det blev taget i brug af fremtrædende medlemmer af USA's sorte befolkning. Brugen af *negro* i stedet for *coloured* var et led i de sorte amerikaneres kamp for en ny identitet som fuldgældige og ligeberettigede medlemmer af det amerikanske samfund.

Negro holdt sin position som den foretrukne betegnelse indtil midten af 1960'erne, da den sorte frihedsbevægelse under slagordet *black power* (sort magt) gjorde op med de hidtidige bestræbelser for racemæssig integration. Med denne nye fase i frihedskampen fulgte efterhånden et skift fra *negro* til *black* (sort), som signalerede en ny og anderledes stærk racebevidsthed.

Black er vistnok endnu i dag den almindeligste betegnelse, men den har fået konkurrence af to nyere betegnelser, nemlig *African American* (afrikansk amerikaner) og *Afro-American* (afro-amerikaner), som begge, i modsætning til *black*, betoner den betydning den afrikanske baggrund har for sorte amerikaneres identitet.

Geneva Smitherman henviser i sin artikel til en rundspørge blandt såvel sorte som hvide indbyggere i fem amerikanske storbyer. Deltagerne i undersøgelsen fik bl.a. stillet følgende spørgsmål: »Mener du at betegnelsen 'African

American' bør erstatte betegnelsen 'black' som betegnelse for sorte mennesker i De Forenede Stater?«. Undersøgelsen viser at et sted mellem en tredjedel og halvdelen af alle adspurgte går ind for overgang fra *black* til *African American*, og det fremgår endvidere at der ikke er væsentlig forskel på sortes og hvides holdning til dette spørgsmål.

Neger og *sort* i ordbøger

For mange, især midaldrende og ældre, danske sprogbrugere er *neger* stadig den naturlige og neutrale betegnelse for et sort menneske. Og *neger* har da også i hvert fald siden Ordbog over det Danske Sprog (bind 14, 1933) været det ord der bruges i de mest udbredte danske ordbøgers betydningsforklaringer til ord som *morlan* og *mulat*. At også redaktørerne af Retskrivningsordbogen af 1986 har opfattet *neger* som et naturligt, ikke-belastet ord, fremgår af identifikationsparenteserne til ordene 2. **mor** og **zambo**, der forklares som henholdsvis 'neger' og 'afkom af neger og indianer'.

Brugen af ordet *sort* i betydningen 'sort menneske' fremgår ikke af Nudansk Ordbog (15. udgave, 1992). At den langt fra er ny i dansk, ses dog af Ordbog over det Danske Sprog (bind 21, 1943), der under opslagsordet *sort* bl.a. anfører følgende citat: »jeg stod forladt og ene, som paa Slavemarkedet en Sort, hvem Ingen vil kjøbe« (H.C. Andersen: Mit Livs Eventyr, 1855). H.C. Andersens brug af *sort* i denne betydning har ikke været enestående. Det ses bl.a. af Videnskabernes Selskabs Ordbog (bind 4, 1826), hvori *mulat* defi-

neres som 'Den, som er født af en hvid Fader og sort Moder, eller omvendt' og *negre* som 'En Mandsperson af den sorte Menneskerace; en Sort, en Morian'.

Neger og sort i leksikoner

En stikprøve af sprogbrugen i udvalgte artikler i danske leksikoner fra omkring midten af forrige århundrede til i dag viser at *negre* i denne betydningsfulde genre indtil ca. midten af 1970'erne har været nærmest enerådende som betegnelse for den del af menneskeheden der i den traditionelle racelære benævnes *negrider*. I de ældre leksikoners artikler om Afrika bruges *negre* i reglen som samlebetegnelse for størsteparten af Afrikas sorte befolkning, nemlig de afrikannere der i nogle leksikoner omtales som »de egentlige negre« (dvs. i modsætning til buskmænd og hottentotter).

Først fra og med Gyldendals Ti-bindsleksikon, hvis første bind udkom i 1977, begynder *sort* at konkurrere med *negre* i leksikonerne. I leksikonets artikel om Afrika (bind 1, 1977) finder man bl.a. følgende oplysning: »*Negrene*, der er det talrigeste befolkningselement, deles sig igen i to undergrupper ..«. Også i artiklen om apartheid bruges betegnelsen *negre*. I artiklen om black power finder man derimod en anden sprogbrug, der vel er præget af artiklens emne: »*B* [dvs. black power] opfordrer de sorte til at være stolte af deres identitet som sorte« (bind 1, 1977).

Det er kendetegnende for de fleste af de leksikoner der er udkommet efter Gyldendals Tibindsleksikon, at de i stigende grad så vidt muligt undgår at bruge samlebetegnelser for den store og for-

skelligartede gruppe af mennesker der i ældre leksikoner sammenfattende benævnes *negre*. I Den Store Danske Encyklopædi (bind 1, 1994) undgår man i artiklen om Afrika, så vidt vi kan se, fuldstændig at bruge en sådan samlebetegnelse. Her bruges i stedet differentierede betegnelser, fx *bantutalende etniske grupper*, *baganda* og *tutsi*. I de artikler hvor Encyklopædien dårlig kan undgå at bruge en mere overordnet betegnelse, bruges betegnelsen *sort*. Det gælder fx artiklen om apartheid, hvor det nævnes at »over 3 mio. sorte blev tvangsforflyttet til særlige reservater«.

En tilsvarende sprogbrug finder man i øvrigt i det nye svenske nationalleksikons artikel om samme emne. Her tales der således om »homelands, reservat för den svarta befolkningen« (Nationalencyklopedin, bind 1, 1989). I samme leksikon finder man følgende brugsoplysning under opslagsordet *negrer* (bind 14, 1994): »Ordet var förr allmänt använt men uppfattas numera som nedsättande och undviks därför oftast« (Ordet var tidligere almindelig brugt, men opfattes nu som nedsættende og undgås derfor oftest). Og i det norske Kunnskapsforlagets etbindsleksikon (cd-rom-udgave, 1992) står der under opslagsordet *negre*: »Vanligvis foretrekkes nå betegnelser som afrikaner el. svart (i USA også afroamerikaner) istedenfor n. [dvs. *negre*], som opfattes som rasistisk og nedsettende«.

Den Store Danske Encyklopædi er endnu ikke kommet til *n*, og man kan derfor ikke vide om den vil bringe en lignende oplysning under opslagsordet *negre*. Fraværet af ordet *negre* i artiklen

om Afrika og brugen af *sort* i andre artikler tyder dog på at *neger* efter redaktionens mening ikke længere hører hjemme i et leksikon.

Neger, sort eller ...?

Poul Eefsen efterlyser i sin udtalelse til Justitsministeriet en ny dansk betegnelse for de mennesker mange hidtil har omtalt som *negre*. Dokumentations- og rådgivningscentret om racediskrimination har som nævnt anbefalet at *neger* erstattes af *sort*, og ikke mindst udviklingen i leksikonernes sprogbrug tyder da også på at *sort* i dag er et bedre bud på en neutral betegnelse end *neger* .

Geneva Smithermans oplysninger om hvilken betegnelse de sorte amerikanere foretrækker, kan naturligvis ikke uden videre overføres til danske forhold. Udviklingen i retning af *sort* i dansk er imidlertid stærkt påvirket af den udvikling i amerikansk sprogbrug som er beskrevet ovenfor, og den stærke position som *black* endnu ser ud til at have i USA, peger derfor også i retning af at *neger* i dansk bør afløses af *sort*.

Det bedste råd man kan give på nuværende tidspunkt, er således nok at man så vidt muligt anvender *sort* i de tilfælde hvor det virkelig er relevant at oplyse noget om en persons hudfarve. I mange tilfælde vil det dog være mere hensigtsmæssigt at benævne personer efter deres nationalitet: *amerikaner, kenyaner, nigerianer, sydafrikaner* osv.

Som det allerede er nævnt, anvender mange, især midaldrende og ældre, danske sprogbrugere ordet *neger* uden at mene noget som helst nedsættende med det. Det må derfor være på sin plads at

advare mod at opfatte den traditionelle brug af *neger* som udtryk for foragt, fremmedhad eller racisme. Det vil der vistnok i de færreste tilfælde være grund til.

Det er endnu for tidligt at sige noget om eventuelle danske paralleller til betegnelserne *African American* og *Afro-American*, og diskussionen om fx »afrodansker« i stedet for *sort* må vente til en sådan ny betegnelse eventuelt dukker op.

Jørgen Schack (f. 1961) er forsker i Dansk Sprognævn.

Knappologi

I sidste afsnit af artiklen *Kære Ulf!*, der stod at læse i Nyt fra Sprognævnet 1995/3, karakteriserer jeg min behandling af problemerne ved tegnsætning efter indledende tiltale i breve som »knappologiske betragtninger«.

Flere læsere har været i tvivl om, hvad *knappologisk* betyder. Det er der ikke noget at sige til. Ordet er ikke dansk, og det kan heller ikke findes i fremmedordbøger.

Dets forekomst i min artikel skal ses i sammenhæng med, at den i sin oprindelige version var et bidrag til et festskrift til min svenske kollega professor Ulf Teleman i Lund. Han ville forstå ordet; enhver svensk akademiker véd, hvad *knappologi*, *knappolog* og *knappologisk* betyder.

Udgangspunktet er *knappologi*, der ligner så mange velkendte fagbetegnelser (*biologi*, *geologi* osv.), men i modsætning til disse er dannet til et hjemligt ord, nemlig det svenske substantiv *knapp* 'knap'. Dets betydning bliver da 'læren om knapper'. Nu kan det jo godt tage sig lidt mærkeligt ud at opbygge en hel lære om knapper, og ordet er da også ment spøgende eller nedsættende. Det spidder en desværre ikke ukendt aktivitet, den pseudovidenskabelige systematisering af ligegyldige småting eller betydningsløse kendsgerninger.

Den store Ordbok över svenska språket oplyser, at ordet er skabt af ingen ringere end August Strindberg. Det fo-

rekommer i 3. bind af hans Svenska öden och äfventyr (1884).

Til dette ord er så dannet *knappolog* som en spøgende eller nedsættende betegnelse for en person, der – med gengivelse af den svenske ordbogs præcise formulering – søger at lave videnskab ud af værdiløse kendsgerninger eller iagttagelser, eller som beskæftiger sig med mekanisk systematisering uden videnskabelige synspunkter.

Endelig slutter adjektivet *knappologisk* sig til samme familie. Dets betydning vil være fremgået nu. Min brug af det i festskriftet til Teleman var naturligvis selvironisk; den ligger helt på linie med, at jeg i artiklens indledning har erkendt, at det emne, som jeg her behandler, ikke hører til livets vigtigste problemer.

Nok kunne jeg være sikker på, at de svenske læsere, som festskriftet først og fremmest henvendte sig til, ville forstå min selvironi. Derimod nærede jeg stærk – og som det har vist sig: berettiget – tvivl om, at danskere ville forstå ordet *knappologisk* med dets særlige stilværdi, og jeg delagtiggjorde redaktionen af Nyt fra Sprognævnet, som bearbejdede min artikel, i denne tvivl. Vi enedes dog om, at ordet såmænd godt kunne blive stående. Det skulle det ikke have haft lov til.

Poul Lindegård Hjorth

Om fremskridtsmænd og demokrater mfl.

Sprognævnet får mange spørgsmål om den korrekte brug af store og små bogstaver. Et af de tilbagevendende spørgsmål drejer sig om stort begyndelsesbogstav i visse betegnelser for personer med tilknytning til bestemte partier.

Efter nogle sprogbrugeres opfattelse skulle man her kunne skrive med stort når ordet betegner et 'medlem eller en tilhænger af partiet', fx *Fremskridtsmand*, mens man kun skulle skrive med lille når man bruger ordet i andre betydninger, altså fx *fremskridtsmand* i dette ords traditionelle betydning om en 'foregangsmand' eller 'person der ønsker reformer' i al almindelighed. Tilsvarende skulle man om amerikanske forhold kunne skrive fx *Demokrat* om en tilhænger af partiet Demokraterne og forbeholde skrivemåden *demokrat* for tilhængere af demokrati i almindelighed, der så for den sags skyld godt kunne være medlem af det konkurrerende parti, Republikanerne.

En sådan brug af stort begyndelsesbogstav kan umiddelbart virke tilløkkende. Men den synes at forudsætte en regel om at man generelt kan bruge stort begyndelsesbogstav som skelnemiddel hvor man finder det praktisk, og en sådan regel findes ikke i Retskrivningsordbogen, 1986. Og i øvrigt er den nævnte brug af stort bogstav i direkte modstrid med hovedprincipperne for brug af store og små bogstaver i dansk.

Efter reglerne i Retskrivningsordbogen, specielt den meget detaljerede § 12 om store og små bogstaver i proprier (egenavn), er det hovedreglen at man bruger stort bogstav i proprier og lille bogstav i ikke-proprier. Efter denne regel skriver man med stort i partinavne (proprier) som fx

Fremskridtspartiet

Det (el. *det*) *Radikale Venstre*

(med kaldenavnet (*De/de*) *Radikale*)

Socialdemokratiet (med kaldenavnet *Socialdemokraterne*)

Demokraterne (i USA).

Og efter samme regel skriver man med lille i de tilsvarende personbetegnelser (ikke-proprier) – uanset om man sigter til tilhængerne af et bestemt parti eller ej:

fremskridtsmand, fremskridtskvinde
radikal

socialdemokrat
demokrat.

Brugen af store og små bogstaver svarer her til brugen i fx

Danmark – dansker

København – københavnner

Folketinget – folketingsmedlem

Marx – marxist.

Jf. også at man efter Retskrivningsordbogens § 12.13.a skriver med stort begyndelsesbogstav, hvis man bruger kaldenavnet *Kommunisterne* i stedet for det officielle navn *Danmarks Kommunistiske Parti*, men at man skriver med lille, *kommunisterne*, »hvis ordet blot bruges om tilhængere mv. af kommunismen«.

HGJ

Garantitolkning uden garanti

Et advokatfirma har anmodet Sprognævnet om en fortolkning af følgende afsnit af en bilforhandlergaranti:

Fra 4. måned til og med 12. måned efter købet dækker garantien topstykke og motorblok med indhold, gearkasse/differentiale (mekaniske dele) samt elektroniske styreenheder til benzinindsprøjtningssystem, tændingsanlæg, ABS-bremser, automatisk klimaanlæg og antispinsystem op til max. 200.000 km.

Advokatfirmaet havde to spørgsmål til teksten: dels om parentesens (*mekaniske dele*) alene vedrørte »gearkasse/differentiale«, eller om det måtte antages at parentesens også vedrørte »topstykke og motorblok med indhold«, dels om udtrykket *elektroniske styreenheder* alene vedrørte »benzinindsprøjtningssystem«, eller om det måtte antages at udtrykket også vedrørte »tændingsanlæg, ABS-bremser, automatisk klimaanlæg og antispinsystem«.

Sagen blev forelagt for nævnets arbejdsudvalg, som vedtog at svare følgende:

Teksten er en opremsning af hvad garantien dækker i perioden fra 4. måned til og med 12. måned efter købet. Da der ikke er anvendt en punkttopstillet op-

remsning, men en opremsning i løbende tekst, er læseren af afsnittet henvist til at bygge sin fortolkning på tekstens brug af tegnsætning og valget og placeringen af konjunktioner (bindeord). En fortolkning der udelukkende er baseret på tegnsætning og brugen af konjunktioner som *og* og *samt*, er en tvivlsom affære, og Sprognævnet kan kun udtale sig om hvordan disse forhold må formodes at styre en umiddelbar, naturlig læsning. Man kan altså ikke ad sproglig vej fastslå én tolkning som den eneste mulige.

For en umiddelbar og naturlig læsning forekommer det nævnet at garantien dækker 3 hovedområder svarende til 3 tekstdele der som opremsningsled er forbundet med et komma mellem 1. og 2. del og et *samt* mellem 2. og 3. del:

1. topstykke og motorblok med indhold,
2. gearkasse/differentiale (mekaniske dele)
3. **samt** elektroniske styreenheder til ... op til max. 200.000 km.

Ifølge almindelig sprogbrug forbindes leddene i en opremsning med komma, dog således at forbindelsen mellem næstsidste og sidste led oftest udtrykkes med et *og*. Mange sprogbrugere ynder at erstatte dette *og* med et *samt*, især i længere opremsninger og navnlig når der kort forinden står et *og*. Ofte indleder *samt* således sidste led af en opremsning der består af mindst tre led efter møn-

stret »X og Y samt Z«. Man kan også sige at *samt* ud over at betyde 'og' har en bibetydning 'endelig' eller 'til sidst'.

I den aktuelle tekst kan 1. del opfattes som et opremsningsled der selv rummer en art opremsning bestående af to led forbundet med og (»topstykke og motorblok med indhold«). Tekstens 2. del kan opfattes som et enkelt opremsningsled, en helhed bestående af ordene »gearkasse/differentiale (mekaniske dele)« og forbundet med det foregående (komplekse) led ved et komma.

Nu kunne man vente at forbindelsen til næste led i opremsningen ville være udtrykt enten ved et komma (hvis der skulle regnes med flere efterfølgende led) eller ved et *og* (hvis det næste led var det sidste). Men i teksten er der valgt *samt* som stærkere end *og* giver indtryk af at næste led er det sidste i opremsningen (jf. ovenfor). Tekstens 3. del kan altså opfattes som sidste led i opremsningen. Men dette led kan samtidig opfattes som et kompleks bestående af kerneleddet »elektroniske styreenheder«, en præpositionsforbindelse (et forholdsordsled) med præpositionen *til* og et adverbial (biordsled) (»op til max. 200.000 km«); det led der styres af *til*, kan opfattes som en opremsning i sig selv, bestående af fem led der indbyrdes er forbundet ved hjælp af komma og med et *og* mellem næstsidste og sidste led (»benzinindsprøjtningssystem, tændingsanlæg, ABS-bremser, automatisk klimaanlæg og antispinsystem«).

Efter en læsning som den beskrevne vil parentesens (*mekaniske dele*) altså kun gå på *gearkasse/differentiale*, mens

elektroniske styreenheder til omfatter alle led i opremsningen *benzinindsprøjtningssystem, tændingsanlæg, ABS-bremser, automatisk klimaanlæg og antispinsystem*.

Exit eksaminat – *Bacheloren* bliver

I begyndelsen af 1995 sendte Dansk Sprognævn et brev til undervisningsminister Ole Vig Jensen med et forslag til nye betegnelser for de akademiske grader i Danmark og for personer med de pågældende grader. Forslaget gik bl.a. ud på at den engelske betegnelse *bachelor*, som ministeren tidligere havde efterlyst en afløser for, skulle erstattes af den latinske betegnelse *eksaminat*. Forslaget er gengivet i sin helhed i *Nyt fra Sprognævnet 1995/2*, s. 5-7.

I overensstemmelse med sædvanlig praksis har undervisningsministeren forelagt forslaget for Rektorkollegiet og Forskerakademiet. Begge disse instanser har imidlertid anbefalet ministeren at Sprognævnets forslag ikke gennemføres. Undervisningsministeren har derfor meddelt Sprognævnet at han derfor har besluttet ikke at ændre i de nuværende akademiske betegnelser. Den officielle betegnelse for en person med en BA- eller BS-grad er altså fortsat *bachelor* (pluralis: *bachelorer*).

HGJ

Fra masseorder til seriedræber

Af *Vibeke Sandersen*

Gennem det sidste par år er ordet *seriemorder* blevet stadig hyppigere i danske aviser i stedet for *massemorder*, som har været brugt i dansk siden slutningen af 1800-tallet med betydningen 'person der har myrdet mange mennesker' (Ordbog over det Danske Sprog, bind 13, 1932).

Seriemorder i amerikansk

Ordet *seriemorder* er en oversættelse af det engelske – eller mere præcist det amerikanske – *serial killer*. Dette ord er i the Third Barnhart Dictionary of New English, 1990, defineret således: »a homicidal psychopath who kills repeatedly and usually in the same predictable manner« (en psykopatisk morder som dræber gentagne gange og sædvanligvis på samme forudsigelige måde).

Definitionen er ledsaget af et citat fra 1985 hvori ordet *mass murderer* også forekommer. Det hedder her om en afdeling af kriminalpolitiet at »its focus was on »serial killers« and mass murderers«. Det fremgår af citatet dels at *serial killer* og *mass murderer* i engelsk kan være to forskellige begreber, dels – nemlig af citationstegnene omkring *serial killer* – at ordet *serial killer* også i engelsk er af nyere dato.

I engelsk synes begrebet *serial killer* at høre hjemme i psykologisk og kriminologisk fagsprog. Mens *massemorde-*

ren enten dræber en større mængde på én gang, begår *massemord*, eller har adskillige menneskeliv på sin samvittighed, så det er den ikke nødvendigvis særlig lange række af ensartet tilrettelagte og gennemførte drab der skaber en *serial killer*.

Seriemorder i dansk

Men således bruges ordet *seriemorder* ikke i dansk almensprog. Her er det blevet – eller er det ved at blive – afløser for ordet *massemorder*. I en tv-kommentar i Weekendavisen stod der for et par år siden:

Det drejede sig om *massemorderen* Richard Kulinski fra New Jersey i USA og sandt at sige har der været så megen omtale i medierne af *serial killers* .. at selv min fjernkontrol var blevet en smule blasert. (Weekendavisen 2.4.1993).

Her ser de to ord ud til at være brugt i flæng, til stilistisk variation. Men i oktober 1995 er det ordet *serial killer* der benyttes i en anmeldelse af en roman der bygger på en mordepisode som fandt sted i 1994 da en universitetsstuderende gik amok:

Temaet i Dorthe Berntsens .. roman er .. tungt og tidstypisk nok. Hvad driver en *serial killer*? Det kunne den frustrerede universitetsstuderende, der går amok på det sommertomme kollegium med et jagtgevær godt være blevet, hvis ikke der var skredet ind. (Politiken 11.10.1995).

Dagen før havde vi fået ordet i dansk oversættelse lidt vagt defineret på TV3 på et skrevet skilt:

En *seriemorder* (eng. *serial killer*) begår tre eller flere mord over en periode. (TV3 10.10.1995, kl. 23-23.30).

Massemorderernes glansperiode

Så vagt defineret udfylder ordet *seriemorder* ikke nogen lakune i sproget; det gode gamle – om man vil – *massemorder* havde været fuldt ud anvendeligt. Dette ord havde sin glansperiode i årene umiddelbart efter Anden Verdenskrig. Under retsprocesserne hvor nazismens bødler blev dømt, gik der næppe en dag uden at man i både engelsk-, dansk- og tysksprogede aviser fandt ordene *mass murderer*, *massemorder* og *Massenmörder*. Senere hen er ordene *massemord* og *massemorder* stadig brugt i forbindelse med omtale af disse begivenheder. Således i et par avisartikler fra 60'erne:

LORENZ KNORR, grundlæggeren af den Tyske Freds-Union, er kommet til London for at finde frem til London-aftalen fra 1945's definition af krigsforbrydelser. Den direkte årsag er, at Knorr i maj i aar blev idømt en bøde for at have kaldt fire navngivne generaler og en admiral fra nazitiden for *massemordere*. (Information 31.10.1963).

Afhøringen af den 59-årige tidligere sygepasser i Auschwitz Josef Klehr ved *massemordprocessen* i Frankfurt førte til afsløringen af nye, grufulde

enkeltheder i forbindelse med forbrydelserne i den berygtede udryddelseslejr i Polen. (Berlingske Tiden- de 1.2.1964).

Fra masse- til serie-

Men i andre forbindelser hvor man også har *masse-* som førsteled, fx *massefabrikation* og *massefremstille* og *massefremstilling*, finder man allerede o. 1930 sammensætninger med *serie* som førsteled. Som eksempler nævner Ordbog over det Danske Sprog netop *seriefabrikation* og *seriefremstilling* foruden *seriebygget* og – lidt mere konkret – *seriemøbel* (B.T. 5.9.1932) og *serietøj*:

Tidligere syede Skræderne alt Tøj efter Maal, nu tog denne unge og driftige Mand fat paa Fremstillingen af *Serietøj*. (Poltiken 27.9.1936).

Ordbogen angiver at disse sammensætninger bruges 'om et større antal af nøjagtig ens produkter (eller dele af sådanne), der fremstilles i uafbrudt følge' (Ordbog over det Danske Sprog, bind 18, 1939). Ordet *serie* betyder 'række af sammenhørende enkeltled' (Nudansk Ordbog, 15. udgave, 1992). Ordene *masse* og *serie* betyder ikke det samme, men knyttes sammen af betydningselementet 'et større antal'. Vi kan yderligere nævne *serieproducere*.

Disse sammensætninger svarer til de traditionelle *massefremstille* og *masseproducere*, og de er aldrig gledet ud af sproget siden. Retskrivningsordbogen, 1986, har således sammensætningerne *seriefabrikation*, *seriefremstille*, *serie-*

fremstilling og *serieproducere* og *serieproduktion* som opslagsord, og det er i fuld overensstemmelse med hvad man ser i aviser og blade, hvor det fx om en bil hedder »at den er *serieproduceret* og ikke håndsamlet« (Bilen 21.7.1988), og hvor det nævnes at »Carlo Abarth i Torino var den første mand i motorsports-historien, der *seriefremstillede* vinder-vogne til de små standardvognklasser« (Bilen 26.5.1988).

I naturlig konsekvens af denne produktionsform får vi både *seriefotos*, *serieskibe* og *seriehuse*:

Et engelsk sogneråd har fået en god idé. Det bygger *seriehuse* til unge familier med børn og udstyrer dem med ekstra lejlighed til svigermor. Hun .. får eget værelse med egen indgang, lille køkken og eget bad. (B.T. 1.8.1959).

Den traditionelle brug af *serie-* som førsteled finder man i det udbredte læsestof, *serierne*:

De fleste af dem er oprindelig blevet offentliggjort i dagblade, i *seriemagasiner*, i billige *romanserier* eller i andre typiske *masselitterære* genrer. (Tretten sorte katte – og andre krimihistorier, udvalgt af Harald Mogensén og Ole Ravn, 1983, s. 143).

Samtidig demonstrerer citatet klart slægtskabet mellem det masseproducerede og det seriefremstillede. Genrerne er så udbredte at de også har fået deres eget forlag, *Serieforlaget*.

Ordets vej

Vi har øjensynlig fået *serie* som førsteled ind i dansk i flere omgange. Ordbog over det Danske Sprog henviste i forbindelse med sine eksempler til tysk *Serienfabrikation* o.l. og til fransk *travail en série*, *article de série* o.l. uden direkte at hævde at de danske sammensætninger skulle stamme derfra. Det er vel også sandsynligt at sammensætningerne i de forskellige sprog er dannet omtrent samtidig uafhængigt af hinanden, men betinget af den fælles tekniske udvikling.

Bemærkelsesværdigt er det at engelsk *serial* ikke har været anvendt om de massefremstillede varer. Her er allerede fra midten af 1800-tallet sammensætninger hvor adjektivet *serial* har betydningen 'som hører til, er del af, består af en række' eller 'som finder sted med regelmæssige mellemrum', fx *serial concerts*.

Men slår man ordene *massefabrikation* og *seriefremstilling* op i Vinterberg og Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog, 3. udgave, 1990, så ser man begge sammensætninger oversat til engelsk *mass production*. Dette stemmer overens med at man heller ikke i supplementet til The Oxford English Dictionary, bind IV, 1986, finder disse sammensætninger, og som nævnt, i The Third Barnhart Dictionary of New English, 1990, alene har sammensætningerne *serial killer* og *serial marriage* – om en ordning med succesive tidsbegrænsede ægteskaber – samt at ordet *serial killer* i citatet fra 1985 var sat i anførselstegn. Men dette sidste skud på stammen, ordet *seriemorder*, har vi fra amerikansk, og det er nok

kommet for at blive, selvom mange lader sig irritere, ligesom Bo Bjørnvig der i sin anmeldelse af Jan Hansens oversættelse af James Ellroys Stille terror skrev:

»Stille terror« er litterært set ikke særlig vellykket, det er en klinisk diagnose af en *massemorder* (*serie-dræber* hedder det ganske vist, men det lyder dumt på dansk). (Weekendavisen 23.9.1994).

Inden skaden er helt uoprettelig, må man dog anbefale at holde ordene og begreberne *massemorder* og *seriemorder* ude fra hinanden. En *massemorder* bør fortsat bruges om den der har myrdet et større antal mennesker, eventuelt på én gang, har begået eller deltaget i en massakre, mens ordet *seriemorder* kun bør anvendes om én der har begået en ikke nødvendigvis særlig lang række af ensartet tilrettelagte og gennemførte mord.

Serieforbryder?

Afstanden er ikke lang til det mere abstrakte *serieforbryder*, som jeg endnu ikke har set på dansk; men i tysk – hvor den amerikanske indflydelse også er stor – har de *Serientäter*: 'jemand, der eine Reihe gleichartiger oder ähnlicher Straftaten begeht' (Duden, 2. udgave, bind 6, 1994), (en person der begår en række ensartede eller beslægtede forbrydelser).

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Flejn

Spørgsmål: Det sidste års tid har nogle venner og jeg ofte brugt ordet *flejn* (udtalt »flajn«) som betegnelse for 'en ung, lidt skødesløs fyr', lidt a la *fløs*. Slår man op i Ordbog over det Danske Sprog, betyder en *flejn* imidlertid det samme som *flen*, dvs. en eller anden spids genstand, gerne med modhager eller lignende.

Findes ordet *flejn*? Hvis det er tilfældet, er det så nyt eller gammelt, og hvorfra stammer det? Det ville være temmelig interessant at få at vide, da vi har mange ideer om det at være en *flejn* og slynger om os med begrebet.

Svar: Vi har forhørt os på Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet, hvor man kunne oplyse at man kender ordet brugt som betegnelse for en person, nærmere betegnet en 'tavs, indesluttet, lidt sær person'. Det svarer ganske vist ikke nøjagtigt til jeres betydning, men snerper dog derhenad.

På Institut for Dansk Dialektforskning redigerer man bl.a. den såkaldte Ømålsordbog, dvs. en ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer. Ordet *flejn* vil i den komme med i formerne *flen*, *flæn* og *flejn*, og det vil af ordbogen komme til at fremgå at personbetegnelsen historisk set er samme ord som det *flen* mv. der betyder 'tand eller gren på greb eller fork'. Det er altså faktisk samme ord

som I har fundet i Ordbog over det Danske Sprog som opslagsordet *flen*.

Hvordan ordets betydning har udviklet sig fra redskabsbetydningen til personbetydningen, kan umiddelbart være svært at se. Men man kan her tænke på at ord som *skovl* og *spade* jo kan bruges (nedsættende) om personer. Man kan også sammenligne med at ordet *dreng* i oldislandsk har kunnet betyde 'tyk stok', og at betegnelsen *bengel* 'lømmel, laban' på tysk har kunnet bruges om både en knippel og en lømmel. Og en oprindelig betydning af det tyske ord *Knabe* (dreng) er 'pløk'.

Dialektinstituttet har noteret brugen af personbetegnelsen *flen* mv. fra Tåsinge og Langeland. Derudover har vi fundet den i Supplementsbindet (bind V, 1986) til Arne Espegaards Vendsysselk Ordbog, hvori det kort oplyses at ordet også (dvs. udover 'gren på redskab eller anker') kan betegne en 'tvær fyr'.

HGJ

Eller – nej

Spørgsmål: Når nogen skal rette sig selv, siger de fx »Han er 28 ... eller 27 år« i stedet for »Han er 28 ... nej 27 år«. De mener altså ikke at han enten er 28 eller 27 år, men derimod at han netop *ikke* er 28 år, men 27 år. Er det ikke en mærkelig måde at bruge *eller* på?

Svar: Ordet *eller* kan bruges til flere ting.

For det første kan det bruges til at udtrykke en tvivl eller en valgmulighed. Det kan man fx bruge det til hvis man er usikker på om en person er 28 *eller* 27 år, men sikker på at han er den ene af delene. Man kan så sige »Han er 28 *eller* 27

år«. Meningen er altså her 'Han er *enten* 28 år *eller* 27 år'.

For det andet kan ordet *eller* bruges hvis man har sagt noget forkert og vil rette det til det rigtige. Det kan man fx have brug for hvis man er kommet til at sige at en person er 28 år og derefter – ved nærmere eftertanke – bliver klar over at han i virkeligheden er 27 år. I den situation betyder »Han er 28 ... *eller* 27 år« altså *ikke* 'Han er *enten* 28 år *eller* 27 år', men 'Han er 28 år --- nå *nej*, jeg kommer nu i tanke om at han kun er 27 år'. Ordet *eller* betyder her altså nærmest det samme som *eller rettere*. Denne brug af *eller* er nævnt i Ordbog over det Danske Sprog (bind 4, 1922, spalte 293, linje 64-65). Ordbogen forklarer det på den måde at *eller* her forbinder to udtryk hvor »det sidste udtryk retter eller modificerer det første«. Man kan også sige at ordet *eller* bruges i stedet for *nej* – sådan som du selv har sagt det i dit brev.

Når man kan studse lidt over den sidste måde at bruge *eller* på (*eller* = 'nej'), skyldes det nok at den første måde (*eller* = 'enten – eller') opfattes som den oprindelige og måske mest logiske brug af ordet, og at det er den brug af ordet man især træffer på i skriftsproget. Brugen af *eller* som »rettelsesord« (= 'nej') er mere usædvanlig i skriftsproget, hvor man jo normalt vil nøjes med at skrive det man er nået frem til som det rigtige – og ikke også det som man først troede var det rigtige. Hvis man alligevel retter sig selv i skriftsproget, fx ved hjælp af *eller rettere*, er der normalt ikke tale om en ægte rettelse, men om en præcisering eller understregning.

HGJ

Holocaust

Spørgsmål: Hvilket ord og hvilken stavemåde anbefaler nævnet på dansk som parallel til engelsk *holocaust*, tysk *Endlösung*, svensk *förintelse*? Retskrivningsordbogen hopper hen over problemet, mens Gyldendals Fremmedordbog samt Gyldendals Leksikon (Fakta) skriver *holokaust*.

Svar: Før den amerikanske tv-film »Holocaust« introducerede ordet i dansk, var den mest gængse betegnelse (*nazisternes*) *jødeudryddelse(r)*. Denne betegnelse må stadig kunne bruges. Også det tyske *Endlösung* har været brugt i dansk, men denne betegnelse vil nok i dag føles som et mere tidsbundet citatord end *holocaust*.

Der er ingen tvivl om at *holocaust* i moderne dansk opfattes som et engelsk låneord på linje med så mange andre låneord fra engelsk. Det ses oftest skrevet med *c*, og den almindeligste udtale er den engelske /holokå:st/. Fremmedordbøgernes *holokaust* sigter derimod ikke blot til nazisternes jødeudryddelser, men også til det bibelske (græske) ord for 'brændoffer' i 1. Mosebog, 22. kap., jf. at Ludvig Meyers Fremmedordbog har *holokaustum* 'brændoffer, som bliver helt opbrændt' (8. udg., 1924). I den forbindelse må det bemærkes at Politikens Nudansk Fremmedordbog kun har optaget formen med *c*: »*holocaust* 'masseudryddelse af mennesker (ved brænding), især om nazisternes udryddelse af jøderne før og under 2. verdenskrig'«. Denne ordbog oplyser at ordet er lånt fra engelsk og omtaler ikke dets græske oprindelse.

Ordet *holocaust* vil sandsynligvis blive optaget i den næste udgave af Retskrivningsordbogen som et nyt ord lånt fra engelsk.

EB

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Fax
31 54 03 60

Giro
6 10 17 20

Abonnement mv.
35 32 89 83

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 50 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1995/4 · december

Om ordet <i>neger</i>	1
Knappologi.....	6
Om <i>fremskridtsmænd</i> og <i>demonkrater</i> mfl.....	7
Garantitolkning uden garanti.....	8
Exit <i>eksaminat</i> – <i>Bacheloren</i> bliver	9
Fra masseorder til seriedræber.	10
Spørgsmål og svar	13

Næste nummer udkommer i marts 1996.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København